

Bűntény és logika: három tévhit Sherlock Holmes gondolkodásáról

"Crime is common. Logic is rare."
(*The Adventure of the Copper Beeches*)²

Egy-egy érvelés, gondolatmenet átfogó logikai leírása, értékelése sokszor gondokat vet fel és tévutakra vezethet. A jogi szövegekre (pl. egy bírósági határozat) ez ugyanúgy áll, mint például a prózairodalomban vagy a médiában megjelenő szövegekre. Ez a tanulmány a nehézségeket kívánja példázni, egy sokat elemzett területen. Sherlock Holmes módszeréről és gondolkodásáról megszámlálhatatlan könyv és cikk született. Mégsem lehet azt mondani, hogy a világirodalom talán leghíresebb nyomozójának gondolkodását sikerült megfelelően jellemezni, leírni. A tévedéseket és a problémákat három csoportba szedve bemutatom, talán tanulságos lehet a jogi érveléstan számára is.³

I. Az első tévhit, hogy Sherlock Holmes a deduktív gondolkodás mestere volt

A Sherlock Holmes műveket elemző irodalom (holmesológia) jelentős része a mesterdetektív fő módszerének a deduktív gondolkodást tartja.⁴ Ez azonban nincs így. A detektív könyvbeli sikerei nem a deduktív gondolkodásból fakadnak.⁵

A dedukcióról, mint a következtetések egy sajátos csoportjáról nem született kerek, mindenki által elfogadott definíció. Néhány fogalmi eleme azonban azonosítható. Ezek alapján a dedukció *logikai levezetésnek* is nevezhető. (i) Először is, a deduktív következtetéseknel a premisszá(k)ból, azaz a logikai előzményekből *szükségszerűen* adódik az eredmény, vagyis a logikai következmény, a konklúzió. Ha a premisszák igazak, akkor az eredmény szükségszerűen igaz. (ii) Másodsor, a dedukciónál a következtetés *érvényessége* független a premisszák igazságától. Hamis premisszákon is alapulhat tökéletes (érvényes) deduktív következtetés. Az érvényes következtetés alapja a premisszák nyelvi-logikai szerkezete és – ha több van – sajátos kapcsolódása. Ugyanakkor hamis premisszából

¹ Egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

² "A bűn megszokott. A logika ritka." (*A vérbükkös tanya*). Doyle, Arthur Conan: Sherlock Holmes: The Complete Stories. Wordsworth Editions, London 1996. 272. o. (a következőkben a Holmes történetek forrása ez a mű).

³ A "jog és irodalom" irányzat eredményeit nem tartom túl gyümölcsözőnek a jogtudomány szempontjából. [Nagy Tamás kissé rezignált, bár ösztönző szavai ellenére, pl. Law, literature and intertextuality, különösen 66-69. o. In Acta Juridica Hungarica Vol. 53, No. 1, 2012, 62-71. o.; Előszó: joghoz és irodalomhoz, különösen 9-12. o. In Irodalmi Szemle Vol. 58, No. 1, 2015, 3-13. o.] Nem lehet azonban elvitatni, hogy érdekes eszmetörténeti adalékai mellett, hozzájárulnak jogot érintő problémafelvetésekhez és példákat, nyersanyagot szállítanak egyes jogkérdések tanulmányozásához. A tanulmány ezen a szűk ösvényen próbál elférni.

⁴ Pl. Kmeczkó Szilárd: Egy híres megfigyelő a XIX. századból: Sherlock Holmes, 151. o. In Mediárium: társadalom - egyház - kommunikáció Vol. 1, No. 2, 2007, 147-158. o. vagy Berg, Stanton: Sherlock Holmes: Father of Scientific Crime and Detection, 446. o. In The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science Vol. 61, No. 3, 1970, 446-452. o.

⁵ Hasonlóan pl. Carson, David: The Abduction of Sherlock Holmes, 195. o. In International Journal of Police Science and Management Vol. 11, No. 2, 2009, 193-202. o.

kiindulva érvényes következtetéssel hamis következményhez jutunk. (iii) Harmadszor, sokan azt tartják, hogy a dedukció a következtetések irányát jelöli olyan értelemben, hogy az általánosabb érvényű kijelentéstől kiindulva halad a konkrét felé.⁶ Mások szerint ez nem fogalmi elem, és csak a deduktív következtetések egy fajtáját jelöli. A deduktív következtetés, mely szükségszerűen vezet a logikai következményhez, nem mindig az általánostól a konkrét felé tart.⁷

(1) Akár az első kettőt, akár mindhárom fogalmi elemet vesszük figyelembe, könnyen megállapítható, hogy egy mesterdetektív gondolkodásának aligha a dedukció a központi eleme. Ha a dedukciót a következtetés irányaként is fogjuk fel, egy bünténynél a megoldandó alapprobléma nem általánostól konkrét felé haladó gondolkodást kíván. Egyszerűen választ kell adni arra, hogy ki követte el a bűncselekményt, vagy meg kell magyarázni egyéb rejtélyes körülményt, történet.⁸ Kicsit általánosabban, adott egy okozat, és fel kell deríteni az okokat. Ezt Sherlock Holmes is látta, és megjegyzése szerint "az ok és okozat gyors elemzése adja meg egy nyomozás báját".⁹ Máshol erre úgy utal, hogy az októl az okozatig nyúló érvelés a nyomozás "egyetlen említésre méltó vonása".¹⁰

Az ok-okozati érvelés horizontális, a végpontjait tekintve a Holmes történetekben a konkrétól (okozat) a konkrétára (okok) irányul. Nem általánosról a konkrét felé halad, ahogy a deduktív következtetés harmadik fogalmi eleme feltételezné.

A dedukció harmadik fogalmi eleme, mely az érvelés irányát jelöli, amúgy sem tartható, mert nem tud mit kezdeni, az általánostól a konkrét felé irányuló, de nem szükségszerű eredményt adó, hanem csak valószínűségi érveléssel. *Az eltűnt vőlegényben* Holmes abból következtette ki, hogy a látogató hölgy gépirással foglalkozik, mert a ruhája ujján lévő plüssmandzsettán, kicsivel a csukló fölött, mindkét karján világosan látszott egy dupla vonal, ahol a karja általában az asztalhoz nyomódik.¹¹ A detektív következtetését körülbelül a következő módon lehet leírni (van egy konkrét megfigyelt tény + van egy általánosabb tapasztalati tétel + konkrét valószínűségi következmény, konklúzió a megfigyelt adat magyarázataként):

P_{KM}	– a látogató hölgy mindkét karján, az általa viselt plüssmandzsettán, kicsivel a csukló fölött, egy dupla vonal látszik (megfigyelt konkrét adat)
$P_{ÁT}$	– minden plüssmandzsettát viselő gépirónőnek a plüssmandzsettáján kicsivel a csukló fölött, egy dupla vonal látszik (általánosabb tapasztalati tétel)
K_K	– a látogató hölgy (valószínűleg) gépirónő

A következtetés valószínűségi alapú, ahol a valószínűség mértéke erősen függ attól, hogy az összes olyan hölgy közül, akik plüssmandzsettát viselnek, és kicsivel a csuklójuk fölött, mindkét karjukon látszik egy dupla vonal, milyen arányban vannak gépirók, és milyen arányban gépirással nem foglalkozók. A detektív egy megfigyelt, konkrét helyzetet bevont

⁶ Pl. Greimas, Algirdas – Courtés, Joseph: *Sémiotique*. Hachette Livre, Paris 1993. 85. és 187. o.; G. Havas Katalin: *Formális logika*. Kossuth, Budapest 1973. 281-282. o.; Sántha Kálmán: *Abdukció a kvalitatív kutatásban*. Eötvös Könyvkiadó, Budapest 2011. 54. o.

⁷ Pl. Howard Kahane: *Logic and Philosophy*. Wadsworth, Belmont 1986. 287-288; Margitay Tihamér: *Az érvelés mestersége*. Typotex, Budapest 2007. 93. E felfogás alapján minden szükségszerű következményt adó következtetés dedukció, míg az összes többi (valószínűségi) következtetés indukció.

⁸ A Holmes történetek középpontjában egy szokatlan történet, rejtély, titok áll, amely sok esetben jogi értelemben nem takar bűncselekményt. Az ilyen rejtélyközpontú történeteknél a logika általában nagy szerepet kap, l. Benyovszky Krisztián: *A jelek szerint*. Kalligram, Pozsony 2003. 22-25, 123. o.

⁹ *A Case of Identity*, Complete Stories, 147. o.

¹⁰ *The Adventure of the Copper Beeches*, Complete Stories, 272. o.

¹¹ *A Case of Identity*, Complete Stories, 147. o.

egy általánosabb tétel alá, mégsem deduktív érvelésről van szó, még akkor sem, ha a premisszák sorrendjét megfordítanánk:

- P_{AT} – minden plüssmandzsettát viselő gépirónőnek a plüssmandzsettáján kicsivel a csukló fölött, egy dupla vonal látszik
 P_{KM} – a látogató hölgy mindkét karján, az általa viselt plüssmandzsettán, kicsivel a csukló fölött, egy dupla vonal látszik
-
- K_{K} – a látogató hölgy (valószínűleg) gépirónő

Ha a dedukció mindhárom fogalmi elemét egyszerre vesszük alapul, akkor ez a következtetés, nem dedukció (nem szükségszerű a következmény), de nem is indukción (mert általánostól halad a konkrét felé). A felosztásnak így nincs elég jó magyarázó ereje, emiatt nem tartható, hogy a dedukció és az indukción az érvelés irányát jelölné. Marad az első két fogalmi elem, mely alapján a deduktív következtetés (iránytól függetlenül) mindig szükségszerű eredményt ad, míg az induktív következtetés (iránytól függetlenül) mindig valószínűségi alapú.¹²

Külön ki kell emelni, hogy ilyen esetekben nem egyszerű oksági érvelésről van szó. Egy bűntény felderítése fordított gondolkodást igényel, mert az okozatról és a körülményekből kell visszafelé következtetni arra, hogy mi történt. Egy detektívnek el kell mondania, hogy a jelenbe vezető múltnak mi a története (magyarázat egy bűntényre).¹³ Ennek során természetesen deduktív következtetések is szerepe kaphatnak. Az alapfeladat viszont az, hogy konkrét tényekből kiindulva kell az előállott helyzet konkrét okait (előzményeit) feltárni és logikailag összekapcsolni. Sherlock Holmes erre világosan rámutatott: "Az ilyen problémák megoldásánál az a fő dolog, hogy tudjon az ember visszafelé következtetni."¹⁴ Ez pedig nem a deduktív gondolkodás alapsémája.

(2) Az okozatról az okra való következtetés, mely egy megfigyelt tény magyarázatát követeli, amúgy sem illik jól össze a deduktív gondolkodással. Az előbb vett példánál, minden Holmes megfigyeléséből indult ki, és erre épült egy valószínűségi következtetés a látogató foglalkozására nézve. Ezt át lehet ugyan alakítani deduktív következtetéssé, de ahhoz a helyzeten is módosítani kell, ahol a következtetés értelmet kap. Egy deduktív következtetés így festene:

- P_{AT} – minden plüssmandzsettát viselő gépirónőnek a plüssmandzsettáján kicsivel a csukló fölött, mindkét karján, dupla vonal látszik
 P_{KE} – a látogató hölgy plüssmandzsettát viselő gépirónő
-
- K_{K} – a látogató hölgy plüssmandzsettáján, kicsivel a csukló fölött, mindkét karján dupla vonal látszik

Egy ilyen következtetés nem Holmes megfigyelésén alapul, hanem az előzetes adatokból fakad, és más helyzetben kap értelmet, mint ahogy a történetben olvasható. Tegyük fel, Mrs. Hudson, Holmes főbérője bejelenti a detektívnek, hogy egy Miss Sutherland nevezetű, plüssmandzsettát viselő, gépiró foglalkozású hölgy lent vár a bejáratnál, és szeretne konzultálni vele. Holmes tudatában van az általános tételnek (P_{AT} ; előzetes tudás, tapasztalat),

¹² Pl. Kahane: i.m. 288. o.

¹³ Zsélyi Ferenc: Az abdukció cselekményformáló szerepe a XIX. század végi pszichopatológiában, kriminológiában és detektívtörténetekben. In Balázs Géza – H. Varga Gyula (szerk.): Az abdukció. Líceum Kiadó, Eger 2008. 66. o.

¹⁴ *A Study in Scarlet*, Complete Stories, 61. o.; a magyar kiadásokban változva "A brixtoni rejtély", "A bíborvörös dolgozószoba", "Tanulmány vörösben" és "Tanulmány vérvörösben" címmel fut.

és Mrs. Hudsontól azt is megtudta, hogy mi az illető foglalkozása (P_{KE} ; ugyancsak előzmény). Ezek alapján gyorsan arra a (szükségszerű) következtetésre juthat, hogy amikor a látogató megjelenik, akkor a plüssmandzsettáján, kicsivel a csukló fölött, egy dupla vonal fog látszani. Ha találkoznak, megfigyeléssel meggyőződhet róla, hogy igaz-e a következtetés eredménye. Ez viszont már az okról (egy foglalkozás gyakorlása) az okozatra történő következtetés lesz, nem pedig egy megfigyelt tény magyarázata (mert ilyen nincs az új helyzetben).

Ugyanakkor hiába lesz érvényes a deduktív következtetés, nem biztos, hogy Miss Sutherland plüssmandzsettáján lesz két vonal, amikor megjelenik Holmes szobájában. A helyes következtetés eredménye könnyen hamis lehet. A példában ennek az lehet az alapvető oka, hogy az általános tétel nem (minden körülmény között) igaz.¹⁵ Az általános tétel sok okból lehet hamis. (i) Lehet, hogy Miss Sutherland nem használ plüssmandzsettát a gépelésnél. (ii) Lehet, hogy más plüssmandzsettát használ, amikor dolgozik. (iii) Lehet, hogy új plüssmandzsettája van, melyet csak egy-két alkalommal használt a látogatásig, és még nem hagyott nyomot az anyagon a munka. (iv) Lehet, hogy vannak gépírók, akiknek olyan a kéztartásuk, hogy a ruhaujjukon csak egy vonal látszik (esetleg egy sem).

A példa egy további tanulságot is hoz. Bizonyos esetekben egy valószínűségi következtetést át lehet írni deduktív következtetéssé, csak nem érdemes. Ugyanis olyan egyetemes kijelentésre kell alapozni a következtetést, mely mint ilyen, nem lesz igaz. Egy valószínűségi reláció nyelvi-logikai szerkezetének megváltoztatása nem tünteti el a tartalom bizonytalanságát. A fenti általános tétel (P_{AT}) "minden plüssmandzsettát viselő gépíróknak a plüssmandzsettáján kicsivel a csukló fölött, mindkét karján, dupla vonal látszik" egy hétköznapi tapasztalati általánosítás, ami kisebb-nagyobb valószínűséggel, az esetek egy részében akár igaz is lehet. Nem lehet azonban egyetemes igazság, így a rá épülő deduktív következtetés eredménye csak kisebb-nagyobb valószínűséggel lesz igaz konkrét esetekben. Ezt azért érdemes kiemelni, mert a Holmes történetekben hiába találunk néhol nyelvi formáját tekintve valódi deduktív következtetést, ha azt az író valószínűségi relációban használja, ugyanúgy bizonytalan eredményt ad, mint egy formáját tekintve is valószínűségi következtetés ugyanazon relációban.

A gondolat nem új, hogy a detektívtörténetekben nem a deduktív érvelés jellemző, hanem az okozatról az okra következtető, visszafelé haladó oksági érvelés, mely megfigyelt konkrét tényektől halad más, ugyancsak konkrét tények (okok) felé. A retrospektív oksági érvelés sajátosságaira már *Charles Sanders Peirce*, a neves amerikai filozófus is rámutatott a 19. század második felében. Ennek logikai leírásához nem is látta elegendőnek a hagyományos indukción vagy dedukción alapuló érvelési formákat. Így e kettő mellé bevezetett egy új, harmadik következtetési formát, amit *abdukciónak* (néhol – vitatottan – *retrodukciónak*) nevezett, tükrözvén a visszafelé okoskodást.¹⁶

A Holmes történetekben természetesen számos bonyolult, átfogó, soktényezős érvelés van, mely elsősorban egy-egy történet fő rejtélyének magyarázatát szolgálja. Az egyszerűbb, átláthatóbb retrospektív oksági érvelést viszont jól példázza az a visszatérő elem, amikor a detektív – Watson doktor szórakoztatására, sokszor a megoldandó bűnügytől függetlenül – apró jelek alapján váratlan, és cseppet sem nyilvánvaló következtetésekre jut. Például a Watson cipőjén lévő hat apró karcólásból arra, hogy mennyire hanyag Watsonék szobalánya (*A Scandal in Bohemia*), ügyfelük ujjvégeinek formájáról a foglalkozására (*The Adventure of the Solitary Cyclist*), Watson cipőjén látható kis sárfoltról arra, hogy nemrégiben a Wigmore Street-i postahivatalban táviratot adott fel (*The Sign of Four*) vagy egy tetoválásról arra, hogy

¹⁵ Természetesen lehet az alsó tétel (P_{KE}) is hamis, például Mrs. Hudson nem jól értette a hölgy foglalkozását, vagy a látogató nem mondott igazat e tekintetben.

¹⁶ *The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings*. Vol. 2. (1893-1913) Indiana University Press, Bloomington, 1998. 205. o.; l. még *Encyclopedic Dictionary of Semiotics*. Tome 1. de Gruyter, Berlin – New York 1994. 1. o.; az abdukció és retrodukció fogalmi viszonyáról l. még Sántha: i.m. 51-52. o.

az illető Kínában járt (*The Red-Headed League*). Mindezekben az a közös, hogy van egy megfigyelt tény, jelenség, és ebből visszafelé kell következtetni arra, hogy mi hozta azt létre vagy milyen körülmények között keletkezett.¹⁷

(3) Amennyiben a dedukció alkalmazhatóságát csak az első és második (nélkülözhetetlen) fogalmi eleme alapján vizsgáljuk,¹⁸ a fenti kép akkor sem változik. A detektív gondolkodására jellemző retrospektív oksági érvelés alapvetően valószínűségi alapú (induktív jellegű), és nem deduktív jellegű.¹⁹ Csak elvétve lehet olyan általános tételeket használni, melyekre egy deduktív következtetés értelmesen és biztonsággal építhető. Bűnesetek általában nem, vagy igen ritkán oldhatók meg matematikai igazságokkal, tudományos törvényszerűségekkel, vagy más, a bizonyosság határát elérő tapasztalati általánosításokkal, melyek a dedukció biztonságos alapjai.²⁰ A detektív döntően a saját tapasztalatára, tudására van utalva, amely korlátozott érvényű, bármilyen gazdag legyen is az. Találgatnia kell, mérlegelnie kell a valószínűségét a feltételezett okozati összefüggéseknek, válogatnia, hogy milyen körülményt vegyen figyelembe. Elméjében mindig ott van a kétség, hogy a múltnak az a szelete, mely magyarázatot ad egy rejtélyre, rekonstruálható-e egyáltalán, és hogyan.²¹ De bizonyosságot csak ritkán szerezhet. Nem tud a deduktív következtetések olyan láncolatához folyamodni, melyek automatikusan (szükségszerűen) elvezetnék a megoldáshoz, és egyben az igazsághoz.

Van egy további szempont is, ami nem felejtendő. Sherlock Holmes az igazság kiderítésében érdekelt, meg akarja tudni, mi történt. Viszont – ahogy többször is kiemeltem –, a hibátlan dedukció nem garantálja az igazságot. A hibátlan, érvényes dedukció eredménye is lehet hamis. Ilyen értelemben a detektív munkájának sikere nem önmagában a dedukcióban rejlik, hanem abban, hogy ennek alkalmazásával igaz következtetésre jusson. Hiába lenne a detektív "mestere" a dedukciónak, ha nem jut el az igazságig. Ez csak akkor lehetséges, ha a premisszák igazak. A kulcskérdés tehát nem a deduktív következtetés alkalmazása. Amin minden megfordul, a *helyes premisszák kiválasztása*. Maga a dedukció (tipikusan egy konkrét helyzet besorolása egy általános tétel alá, és a következmény megfogalmazása) ezután már banalitás. Téved az, aki a mesterdetektív sikerének kulcsát a dedukcióban látja.

(4) Conan Doyle sokszor használta a '*deduction*', '*deduce*' vagy a '*deductive*' szavakat a Sherlock Holmes történetekben a detektív gondolkodásával kapcsolatban. Úgy tűnik azonban, hogy hősének sikereit ő maga sem a logikai értelemben vett dedukciónak tulajdonította. Michael Sims rámutatott arra, hogy a 19. századi hétköznapi angol nyelvben a '*deduction*' nem specifikus, logikai értelemben vett dedukciót jelentett, hanem egyszerűen, általánosan véve következtetést.²² Valószínű, hogy Conan Doyle ebben az utóbbi értelemben használta;

¹⁷ Pl. Balázs Géza: Az abdukció a modern nyelvtudományban, valamint igazolása Mikszáth Kálmán Új Zrínyiászában. In Balázs Géza – H. Varga Gyula (szerk.): Az abdukció. Líceum Kiadó, Eger 2008. különösen 40-44. o.

¹⁸ Arisztotelésznél az eredmény szükségszerűsége a deduktív következtetés kiemelt fogalmi eleme, Első Analitika I.1. 24b 18-19. In Organon (szerk. Szalai Sándor) Akadémiai Kiadó, Budapest 1979. 132. o. Ettől, a több mint kétezer éves doktrínától nem érdemes eltérni.

¹⁹ L. erre pl. Margitay: i.m. 484. o. skk.

²⁰ A valós bűnesetknél egyes igazságügyi szakértői véleményeknek már inkább részét képezhetik deduktív érvelések, és gyakran el is döntenek ügyeket bíróság előtt, de a végső megoldás (ki a tettes) ekkor is valószínűségi alapú.

²¹ Bánki Éva: A bűn nyelvét megtanulni. Napkút Kiadó, Budapest 2014. 16. o.

²² Sims, Michael: Arthur & Sherlock: Conan Doyle and the Creation of Holmes. Bloomsbury, London 2017. 134-135. o. Ezzel szemben a magyar nyelvben a dedukció alapvetően logikai szakkifejezés volt, de ma már olyan lazán, változó tartalommal kezdték használni, hogy lassan elveszti logikai tartalmát; pl. Bánki: i.m. 46. o.; Benyovszky: i.m. 123-124. o.; Sántha: i.m. 54. o.; Miklós Ágnes Kata: A nyolc fogaskerek esete. Napvilág, Budapest 2018. 102. o.

így Holmest nem is a dedukció, hanem általában véve a következtetés mestereként kívánta bemutatni. Legalább három érv szól e megállapítás mellett.

Először is feltehető, hogy Doyle, aki a széles, bár műveltebb olvasóközönségnek írt, aligha szűk, logikai szakkifejezésként folyamodott a 'deduction' szóhoz a hétköznapi nyelvvel szemben. Másodszor, Doyle nem használta detektívtörténeteiben a dedukció ellentétét, az indukciót, mely a következtetések másik nagy, elemi csoportját jelöli. Ez arra mutat, hogy az induktív következtetéseket is a 'deduction', mint általában vett következtetés alá sorolta be. Harmadszor, van hely, ahol Doyle az egyértelműen induktív következtetésre is a 'deduce' igét használta. (*Az öt narancsmag* c. novellában az Openshaw-nak küldött levelek esetében, vagy *A félelem völgye* című műben, ahol egy rejtjelezett üzenetből következtetett arra, hogy egy Douglas nevű, sussexi úriember veszélyben van).²³ Az író kétségtelenül értett annyira a logikához, hogy lássa az arisztotelészi értelemben vett indukció és dedukció különbségét, és egyébként egyértelmű esetekben nem keverte volna a kettőt.²⁴

Mindennek ellenére általánosan tartja magát az a téves nézet, hogy Holmes a dedukció mestere volt.²⁵ A Magyarországon megjelent legnagyobb hatású, Sherlock Holmes módszeréről szóló könyv szerzői, Sebeokék is inkább sajátlagos deduktív képességeket tulajdonítanak Sherlock Holmesnak, és nem általánosan következtetésről írnak.²⁶

II. A második tévhit: Sherlock Holmes "tudományos" gondolkozása

(1) Conan Doyle mindent megtett, hogy hősének módszerét tudományosnak láttassa. Ez nem meglepő. A Sherlock Holmes történetek jól reprezentálják a 19. századi ember határtalan hitét a racionalitásban és a tudományokban. A tudományok megelőző százéves, szédítő fejlődése átalakította az emberek mindennapjait. Úgy tűnt, az emberi tudás előtt nincs határ, a világ titkai nem maradhatnak rejtve. Talán soha vissza nem térő optimizmus uralkodott el, hogy a tudományos ismeretek mélyülése, a műszaki fejlődés az emberek, az országok és az emberiség legtöbb problémájának megoldásához vezet.

Ez az optimizmus a 20. század elején megtört,²⁷ de az első Sherlock Holmes történetek keletkezése idején Angliában és más, fejlettebb államokban talán éppen a csúcsponton volt. Látszott, hogy a tudomány betörhet a bűntények felderítésébe is, és itt is egyre kevesebb feltáratlan igazság maradhat. [Küszöbön állt például a vércsoportok felfedezése (Karl Landsteiner) vagy az ujjlenyomatok jelentőségének felismerése és használata az személyazonosításnál (pl. Juan Vucetich, Edward Henry)]. Sherlock Holmes tehát korának gyermeke volt. Maga Doyle az emlékirataiban leírta, hogy egy "tudós detektívet" kívánt megteremteni Sherlock Holmes képében, korábbi edinburghi orvosprofesszora, Joseph Bell mintájára.²⁸ Doyle a megteremtett detektív tudományos képét úgy erősítette, hogy Holmes

²³ *The Five Orange Pips*, Complete Stories, 182. o.; *The Valley of Fear*, Complete Stories, 889. o. (842-848.o.)

²⁴ Mindennek ellentmond, hogy van egy hely, ahol a szerző viszont különbséget tesz a 'deduction' és az 'inference' (általában vett következtetés) között, ami azt feltételezi, hogy a 'deduction' szót itt specifikus értelemben, a dedukció jelölésére használta, *The Adventure of the Noble Bachelor*, Complete Stories, 251. o.; a fordító (Nikowitz Oszkár) ennek megfelelően az inference szót magyarul indukcióként adta vissza.

²⁵ Pl. Kmeczkó: i.m. 151. o. vagy K. Horváth Zsolt: Az ötök jele. In K. Horváth Zsolt et al. (szerk): Léptékváltó társadalomtörténet. Tanulmányok Benda Gyula tiszteletére. Hermész Kör – Osiris, Budapest 2003. 98-99. o.

²⁶ Sebeok, Thomas – Umiker-Sebeok, Jean: Ismeri a módszeremet? Gondolat, Budapest 1990. 34-36. o. Itt azonban nem teljesen világos, hogy ez mennyiben a szerzők elképzelése, és mennyiben a fordítóé (Szili József).

²⁷ A 19. századi racionalizmus megtörése három szimbolikus történéshez köthető: ez a Titanic katasztrófája (1912), az I. világháború, és a rációellenes tudományos irányzatok megerősödése (pl. Freud, Nietzsche, Bergson).

²⁸ Doyle, Arthur Conan: *Memories and Adventures*. Cambridge University Press, Cambridge 2012. 26. o.

tudományos háttérét és a tudomány szerepét felnagyította, egyben misztikus ködbe burkolta. A detektív sikerei mögött nemcsak a következtetés ördögi képessége állt, hanem az átlagember számára meglehetősen titokzatos természettudományos tudás, amely a bűnügyi titkok felfedésének egyik záloga lett.

Az író használ néhány jellemző, általános fogást, hogy a tudománnyal kapcsolatba hozza hősét. Először is, lépten-nyomon kiemeli a detektív természettudományos képzettségét. Hangsúlyozza, hogy Sherlock Holmes, amikor még a Montague Street-en lakott, a tudomány sokféle ágát tanulmányozta, mely hasznos lehet számára a nyomozások során (*The Musgrave Ritual*).²⁹ Az ilyen visszatérő, általános utalások hozzájárultak ahhoz, hogy az olvasó a detektívet tudós embernek kezdte tekinteni, aki egyébként magát – az eredeti írói célokkal összhangban – "tudós detektívként" határozta meg (*The Sign of Four*).³⁰ Az első Holmes történetben Watson doktor sorra veszi, hogy Holmes mely hagyományos tudományágakban árult el átfogó vagy részleges jártasságot: ez a kémia, geológia, anatómia és a botanika (*A Study in Scarlet*).³¹

Másodszor, a történetek szerint Holmes maga is több tudományosnak tekintett munkát írt, így a különböző dohányfajták hamujának megkülönböztetéséről,³² a lábnyomokról,³³ a tetoválásokról,³⁴ az írógép és a bűncselekmények összefüggéseiről,³⁵ a kézformák és különböző foglalkozások gyakorlásának összefüggéseiről,³⁶ sőt Lassus polifonikus motettáiról is.³⁷ Elvégezte 160 titkosírás elemzését.³⁸ Egyes számítások szerint 15 sajtó műről számol be a történetekben.³⁹

Harmadszor, a detektív folyamatosan képezte magát a tudományban, melyet e tekintetben a kémia jelenített meg. Ez az a tudományág, melyben Watson szerint Holmes a legalaposabb tudással rendelkezett. Számos történetben az író felszínen tartja azt a képet, hogy Holmes rendszeresen végzett kémiai kísérleteket, melyek hasznosnak bizonyulhatnak nyomozásai során. Nem felejtí el a Baker Street-i szoba bútorai között megemlíteni a savmarta, kémiai kísérletező asztalt (*The Empty House*).⁴⁰ Egy másik történetben, amikor vendég érkezett, Holmes éppen kémiai kísérleteket végzett (*The Devil's Foot*),⁴¹ vagy a Watsonnal való beszélgetés közben mellékesen – egy kémiai kísérlettel ügyködve – rossz szagú folyadékot forralt (*The Dancing Men*),⁴² esetleg Bunsen-égő felett desztillált valamilyen folyékony anyagot (*The Adventure of the Naval Treaty*).⁴³ A kémiai kísérletek sokszor egész éjszakán át tartottak (*The Adventure of the Copper Beeches*).⁴⁴

Negyedszer, Doyle nem fukarkodott a történeteiben a "tudomány" szó használatával. A következtetést is tudománynak tartotta. A történetek olvasása során kétszer is találkozunk "A

²⁹ Complete Stories, 355. o.

³⁰ Complete Stories, 65. o.

³¹ Complete Stories, 16. o.

³² *The Boscombe Valley Mystery*, Complete Stories, 171. o.; *The Sign of Four*, Complete Stories, 65. o.

³³ *The Sign of Four*, Complete Stories, 65. o.

³⁴ *The Red-Headed League*, Complete Stories, 133. o.

³⁵ *A Case of Identity*, Complete Stories, 155. o.

³⁶ *The Sign of Four*, Complete Stories, 65. o.

³⁷ *The Adventure of the Bruce-Partington Plan*, Complete Stories, 781. o.

³⁸ *The Dancing Men*, Complete Stories, 594-595. o.

³⁹ L. erre Klinefelter, Walter: *The Writings of Mr. Sherlock Holmes*. In Philip A. Shreffler (ed.): *Sherlock Holmes by Gas-lamp: Highlights from the First Four Decades of the Baker Street Journal*. Fordham University Press, New York 1989. 103-108. o.

⁴⁰ Complete Stories, 565. o.

⁴¹ Complete Stories, 794. o.

⁴² Complete Stories, 583. o.

⁴³ Complete Stories, 412. o.

⁴⁴ Complete Stories, 277. o.

következtetés tudománya" fejezetcímmel (*A Study in Scarlet; The Sign of Four*).⁴⁵ Holmes következtetéseit párhuzamba hozta Euklidésszel is, akinek fő műve (*Elemek*) köztudottan a deduktív érvelésen alapuló tudományos (matematikai) gondolkodás mintáját nyújtja: "következtetései olyan csalhatatlanok voltak, mint Euklidész megannyi tétele".⁴⁶ Aztán erre alapozva tudunkra adja a detektív száján keresztül: "a nyomozás egzakt tudomány, vagy annak kellene lennie."⁴⁷

(2) Ezeket írói eszközökként el kell fogadnunk, de kérdés, hogy a természettudomány valóban segítette-e a bűnesetek megoldását a Holmes történetekben. Úgy tűnik, hogy nem. Néhány vitatható eset kivételével, a természettudománynak nem volt érdemi szerepe Holmes nyomozásaiban. A detektív élettapasztalatára, emberismeretére, éles szemű megfigyeléseire hagyatkozott. Legtöbbször távol állt attól, ahogy manapság az igazságügyi szakértők vizsgálják egy-egy tudományág szempontjából a bűnesetek bizonyos elemeit, kérdéseit. Következtetéseinek alapját, általános tételekként nem természeti törvények, vagy széles körben elfogadott tudományos tapasztalatok képezték, hanem jellemzően megfigyeléseiből és élettapasztalatából levont általánosítások. Természetesen az alkalmazott gyakorlati kriminalisztikai módszereket lehet tudományosnak tekinteni, de ezek az absztrakció igen alacsony fokán álltak a Holmes történetekben, és esetenként korlátozott érvényű általánosításokon nyugodtak.

Nagyjából hasonló következtetésre jutott például *James O'Brien*, aki írt egy könyvet is a detektív és a tudomány kapcsolatáról. Ahol Sherlock Holmes alaposabb szakértelmet árult el, és azt érdemben fel is használta a nyomozásai során, alapvetően három területet fog át: először is a különböző dokumentumok értő vizsgálata (kézírás, gépelt szövegek, titkosírás), másodsorban a nyomszakértői képességek (elsősorban lábnyomok, néha ujjlenyomatok), harmadszor pedig a kutyák viselkedésével összefüggő ismeretek.⁴⁸ Más vonatkozásban legfeljebb úgy jutott a tudomány küszöbére, hogy azonosítani tudta a felfedezett dohányhamu fajtáját (biológia?), vagy felismerte, hogy a Watson doktor cipőjén lévő sárfolt London mely részén fordult elő (geológia?).

Különösen figyelemre méltó, hogy a történetekben túlhangsúlyozott kémia, a kémiai kísérletek és azok eredményei mennyire nem segítették Holmes-t a nyomozásban. Az első Sherlock Holmes történetben, a detektív lelkesen mutatja be újdonsült ismerősének, Watson doktornak a vérvonatok kimutatására szolgáló új módszerét, mely minden addigi módszernél jobb (*A Study in Scarlet*).⁴⁹ Nincs azonban nyoma annak, hogy a módszert később használta, hasznosította volna bármely nyomozásánál.

Sherlock Holmes gondolkozása tehát nem volt "tudományos" abban az értelemben, hogy a természettudomány eredményeinek a nyomozásainál komolyabb szerepe lett volna. A detektív és a tudomány hangsúlyozott kapcsolata mindössze az írói atmoszférateremtés része. Hozzá tartozik a detektív misztifikált képéhez, aki biztonsággal nyomozza ki a titkokat a hétköznapi ember számára követhetetlen, rejtélyes tudás birtokában – mint a dedukció mestere és a természettudomány embere.

⁴⁵ A Holmes-féle következtetéseket Doyle az emlékirataiban már csak "féltudományosnak" nevezte, Doyle: i.m. 112. o.

⁴⁶ *A Study in Scarlet*, Complete Stories, 17. o.

⁴⁷ *The Sign of Four*, Complete Stories, 64. o. Watson doktor kicsit másként fogalmaz: Holmes a nyomozást „annyira közel hozta az egzakt tudományhoz, amennyire ezen a világon valaha is lehet”; *A Study in Scarlet*, Complete Stories, 24. o. Holmes olyan sokat beszél a saját módszeréről, hogy ez a megnyilvánulásait időnként megmosolyogtatóvá és tudálékosná teszi, Benyovszky: i.m. 34. o.

⁴⁸ O'Brien, James: *The Scientific Sherlock Holmes. Cracking the Case with Science and Forensics*. Oxford University Press, Oxford 2013. A szerző egy összegzést ad a következő linken: <https://blog.oup.com/2013/09/six-methods-forensic-detection-sherlock-holmes/> (2019.02.05.)

⁴⁹ Complete Stories, 13. o.

(3) Mindettől különböző kérdés, hogy – ha nem is a nyomozások eredményességét segítvén, de – valódi tudományos eredmények megjelentek-e a Holmes történetekben. Tisztában vagyok vele, ez a felvetés olyan, mintha valaki Sherlock Holmes tetoválásokról írt könyvét keresné egy könyvtárban. Ne keressünk a krimikben valóságot.⁵⁰ De a holmesológusok közül sokan állítják, hogy a detektív (azaz Conan Doyle) egyben a tudomány úttörője is volt, számos új tudományos gondolattal. Itt nincs hely, hogy a kérdéssel részletesen foglalkozzam, de így is látható, ez az álláspont túlzó.

Többen emelik ki ebben az összefüggésben a fent említett, a vér kimutatására szolgáló tesztet, mint úttörő jellegű tudományos eredményt. Azonban a Sherlock Holmes által kikísérletezett vérszemélyteszt bemutatása inkább annak jele lehet, hogy a tudományosság csak az írói misztifikáció része, és Conan Doyle nem igazán akart valódi tudományt belekeverni a történetekbe. Szinte üdítő a detektív lelkesedése: "[eddig]...nem volt megbízható teszt. Most rendelkezésünkre áll a Sherlock Holmes teszt, és többé nem lesz semmilyen nehézség."⁵¹ Ez a teszt abból állt, hogy tiszta vízbe cseppentett vér oldatához a detektív hozzáadott először fehér kristályos anyagot, aztán valamilyen színtelen folyadékot, melyre az oldat előbb mahagóni színt vett fel, majd rozsdabarna üledék vált ki az edény alján.⁵²

A probléma igazán az, hogy az aktuális történet megjelenése idején (1887) a vér kimutatása már megoldott volt, viszonylag megbízható eljárások léteztek.⁵³ A guajak-teszt (tkp. Van Deen-teszt) sem volt annyira használhatatlan, ahogy Holmes beállította (bár a Holmes-féle teszt a történet szerint tízszer érzékenyebb).⁵⁴ Conan Doyle elvétette a célt annyiban, hogy ekkoriban a vérszemélyteszt a legnagyobb tudományos probléma nem a vérszemélyteszt azonosítása, hanem az emberi és állati vér megkülönböztetése volt. Ezt csak *Paul Uhlenhuth* oldotta meg az 1900-as évek legelején. A mesterdetektív lelkesedése akkor lett volna indokolt, ha erre kísérletezik ki valamilyen reagens anyagot.⁵⁵

A Holmes történeteket övező tudományos misztifikációt az utókor, a holmesológia más területen is növelte. Például Conan Doyle valódi kriminalisztikai eredményének tudják be azt, hogy ráirányította a figyelmet az ujjlenyomatok jelentőségére a személyazonosításnál, mikor azok használatát még az angol rendőrség sem vezette be (erre 1901-ben került sor).⁵⁶ Ez azonban megint alaptalan. Tudjuk, hogy hét Holmes történetben van szerepe az ujjlenyomatoknak, de ezek közül csak három jelent meg azelőtt, mielőtt az angol rendőrség hivatalossá tette az ujjlenyomaton nyugvó személyazonosítást. E három történetben az ujjlenyomatoknak érdemi szerepe nincs. Holmes egyszerűen megfigyeli a jelenlétüket. *A négyek jelében* (1890) egy borítékon látható egy ujjlenyomat, ami Holmes szerint

⁵⁰ Miklós: i.m. 32. o.

⁵¹ Complete Stories, 13. o. (ford. BL).

⁵² Doyle az anyagok nevét nem osztotta meg az olvasóval, ami arra utal, hogy a teszt leírása mögött nem állt valódi tudomány. Száz évvel később Christine Huber azonban állította, hogy a teszt valóságos, és ő azonosította is az anyagokat. A fehér kristály *nátrium-hidroxid*, míg a folyadék *telített ammónium-szulfát oldat* lenne, mellyel a történetben leírtakhoz hasonló eredményhez jutott; Huber, Christine: The Sherlock Holmes Blood Test: The Solution to a Century-old Mystery. In Philip A. Shreffler (ed.): Sherlock Holmes by Gas-lamp: Highlights from the First Four Decades of the Baker Street Journal. Fordham University Press, New York 1989. 95-101. o.

⁵³ Ekkor talán a legmodernebb módszer a magyar *Felletár Emilé* volt, aki a gyanús foltokat, folyadékokat színképelemzéssel vizsgálta vér után kutatva (Felletár-teszt 1876). A vér egyedi módon nyeli el a fényhullámokat, és igen régi vérszemélyteszt színképelemzése is lehetővé válik (lúgos oldatban), akár mikroszkóp alatt is, l. Blutman László: A rejtélyes tisztaeszlári per. Osiris, Budapest 2017. 243. o.

⁵⁴ A Van Deen-tesztet Felletár is szokásosan alkalmazta szakértői tevékenysége során a saját módszere mellett. Az ún. tisztaeszlári perben Felletár a színképelemzést használta, a Van Deen-tesztet a nyomok jellege miatt nem tudta alkalmazni; Blutman: i.m. 243. o.

⁵⁵ A Huber által azonosított teszt sem alkalmas az emberi és állati vér megkülönböztetésére; Huber: i.m. 100. o.

⁵⁶ Pl. O'Brien állítja, hogy Conan Doyle már három, 1901 előtt megjelent történetben említette a módszert (ti. az ujjlenyomatok használatát személyazonosításra); O'Brien: i.m. 55. o.

valószínűleg a postásé, és ennyiben is marad a kérdés.⁵⁷ *A ferde szájú ember* történetében (1891) ugyancsak borítékon vesznek észre egy piszkos ujjlenyomatot, aminek nem lesz jelentősége az ügyben.⁵⁸ *A kartondoboz* című novellában (1893) a Miss Cushingnak küldött dobozon Holmes és Watson nem látnak semmi különlegeset, csak két ujjlenyomatot a bal alsó sarokban, ami aztán semmivel nem járul hozzá az eset megoldásához.⁵⁹

Ezek alapján mégsem lehet azt állítani, hogy Doyle megelőlegezte az ujjlenyomat alapú személyazonosítási módszert. A három történetben egyetlen utalás sincs arra, hogy az ujjlenyomatok egyediek, és ezért válhatnak a személyazonosítás alapjává. Erre először csak *A norwoodi esetben* utal az író, mely 1903-ban jelent meg. Holmes számára nem is hízelgő módon, Lestrade felügyelő hívta fel erre a figyelmet.

"[Lestrade:] – Tudja Ön, hogy nincs két ujjlenyomat mely egyforma lenne?
[Holmes:] – Hallottam valami ilyesfélét."⁶⁰

Úgy vélem, nem megalapozott az, hogy Sherlock Holmes (Conan Doyle) a tudomány úttörője lett volna. Lehetnek kivételek egy-egy kriminalisztikai kérdés tekintetében.⁶¹ A vérvizsgálat és az ujjlenyomatok példája azonban jól mutatja, hogy a holmesológia bizonyosan túlzásokba esik, és állításaik ellenőrzése alapos vizsgálatokat kíván.

(4) A tudományosság mítoszának köde tovább gomolyog, amikor az író elég merész és furcsa párhuzamokat von Holmes nyomozásai és a természettudomány között.

Az öt narancsmagban felhossa Georges Cuvier (1769-1832), a híres francia biológus példáját, aki egyetlen állati csontból felismerte az állatot, melynek a csontja a kezébe került. Ezt párhuzamba állítja azzal, ha egy tökéletes detektív "egyetlen tényt megismer minden összefüggésében, ebből nemcsak az eseménysorra tud következtetni, amely ahhoz vezetett, hanem annak összes következményére is."⁶² Máshol nemcsak párhuzamba állítja, hanem össze is keveri a következtetést a természettudománnyal: "Egy logikus elme ... egy csepp vízből következtetni tudna az Atlanti-óceán vagy a Niagara létezésének lehetőségére anélkül, hogy látta volna őket vagy hallott volna felőlük. Az élet egésze egy hosszú láncolat, melynek a természete feltárul, ha egyetlen láncszemet megismerünk."⁶³

Érthető, ha Conan Doyle a 19. századi empirikus, determinista tudományos világkép bűvöletében élt. A tudományos empirizmus diadala volt az a kor, amikor a galápagosi pintyék csőrének változatosságából az élet fejlődésének általános törvényszerűségeire lehetett következtetni (Darwin), a cukorrépalé erjedési anomáliái elvezettek a mikroorganizmusok felfedezéséig (Pasteur) vagy a trópusokon tartózkodó emberek vénájában folyó vér élénkörös színéből el lehetett jutni az energia-megmaradás törvényéhez (Julius Robert Meyer). A Doyle által húzott párhuzamok még ennek tükrében is meglehetősen naivnak, és egyben alaptalannak minősíthetők.

Cuvier legendás tudása, különösen a gerinces állatfajok esetében köztudott, de ő egészen más feladatot oldott meg, mint amivel Sherlock Holmes szembenézett nyomozásai során. Egy állat csontjainak száma véges, minden csont sajátos egyedi jellemzőkkel bír (nem cserélhető fel), kapcsolódásuk, sorrendjük meghatározott, és a csontváz szerkezete adott.

⁵⁷ *The Sign of Four*, Complete Stories, 68. o.

⁵⁸ *The Man with a Twisted Lip*, Complete Stories, 195. o.

⁵⁹ *The Cardboard Box*, Complete Stories, 310. o.

⁶⁰ *The Norwood Builder*, Complete Stories, 578-579. o.

⁶¹ Például Berg állítja, hogy *Az eltűnt vőlegény* (*A Case of Identity*) című Holmes novella publikálása előtt (1891) soha senki nem vetette fel a kriminalisztikában az írógépek azonosíthatóságának kérdését a gépelt szövegen hagyott egyedi nyomok alapján; Berg: i.m. 451. o.

⁶² *The Five Orange Pips*, Complete Stories, 181. o.

⁶³ *A Study in Scarlet*, Complete Stories, 17. o.

Cuvier tehát egy-egy gerinces állatfaj csontvázát tekintve egy véges számú, egyedi elemből álló, belső összefüggéseiben világosan, és előre meghatározott rendszerrel – tkp. egy modellel – állt szemben. Egy konkrét csontra (mint egy tényre) nézve kiválasztotta és mögé állította azt a modellt, melybe az elem beleillett, megnevezvén az állatfajt.⁶⁴

Talán felesleges hangsúlyozni, Holmes bűneseteinek körülményei ehhez nem hasonlíthatók. Ha a feleség eltűnik esküvője után az ebéd alatt,⁶⁵ vagy a Rucastle-háznál éjszaka szabadon engedik a vad, félelmetes kutyát,⁶⁶ ezek olyan egyedi tények, melyeknek van előzményük és van következményük – csak éppen semmilyen módon nem modellezhetők. Lehet keresni az okokat, feltárni a körülményeket, adatokat gyűjteni, találgatni, hipotéziseket felállítani és valószínűségi következtetésekre jutni. Az ilyen egyedi tényekhez kapcsolódó körülmények száma végtelen; homályos és bizonytalan, hogy miképpen kapcsolódnak egymáshoz, melyeknek van jelentőségük, és rejtve vannak az ok-okozati kapcsolatok. Nincs olyan modell, melybe az adott tényt beleilleszthetjük, és látunk minden előzményt és következményt. Ilyen esetekben nincsenek a bizonyosság határán lévő tudományos törvényszerűségek, melyekre tudományos modellek építhetők. A párhuzam Cuvier tudományával teljesen hibás és megtévesztő.

Mindezt azért Conan Doyle is sejtette, ezért kap hangsúlyt, hogy egy ténynek "minden összefüggését" kell látnia a detektívnek, hogy tudományosan következtethessen. Ez viszont így értelmezhetetlen. Egyrészt, egy ténnyel kapcsolatos egyik legfontosabb összefüggés, hogy miképpen jött létre, tehát melyek az okai, az előzményei. A detektívnek viszont épp ezt kell megállapítani, hogy magyarázatot nyújthasson. Másrészt, egy konkrét tény, történés körülményei mennyiségüket tekintve is átláthatatlanok, megszámlálhatatlanok, tehát nem is lehet elképzelni, hogy egy detektív mindet megfigyeli, és számba veszi. Harmadrészt, az is külön (valószínűségi) döntés kérdése, hogy a számtalan körülmény közül melyek lehetnek közvetlenebb (okási) összefüggésben a magyarázandó ténnyel. A detektív rendszerint épp ezt nem tudja biztosan, csak a nyomozás során tárulhatnak fel az okozati és egyéb kapcsolatok. A "minden összefüggés" ismeretét tehát nem lehet egyszerűen tételezni, még a krimik "redukált realista" világában sem.⁶⁷

Holmes tudománya nem egzakt tudomány, és valószínűleg nem is tudomány, bármennyire is bizonygatja ezt az író. A fent tárgyalt párhuzamok vagy Euklidész nevének említése csak arra szolgál, hogy a tudományosság mítoszát táplálja a mesterdetektív nyomozásaival kapcsolatban.

III. A harmadik tévhit, hogy Holmes sikerei szilárd logikai következtetéseken alapulnak

Sherlock Holmes látszólag bravúros következtetések segítségével érte el sikereit. A kérdés az, hogy mennyire alaposak, szilárdak ezek a következtetések. Vajon Conan Doyle a tudományosság mítosza mellett a racionalitás mítoszával is átszőtte a Holmes történeteket?⁶⁸ Úgy tűnik, hogy Holmes következtetései (bárhogy soroljuk be őket) korántsem tükrözik azt a vaslogikát, melyet gondolnánk róluk. E megállapítás teljes körű megalapozása nem lehetséges. De néhány példa rövid vizsgálata feltárja a jellemző problémákat.

Kiindulásképpen érdemes Holmesnak egy apró, a cselekmény perifériájához tartozó

⁶⁴ A tudományos modellek egyik alapfunkciója, hogy az absztrakt elméletet közvetítő struktúráként az empirikus tényekhez kötik, Kocsondi András: *Modell-módszer*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1976. 23. o.

⁶⁵ *The Noble Bachelor*, Complete Stories, 245-247.

⁶⁶ *The Adventure of the Copper Beeches*, Complete Stories, 284. o.

⁶⁷ Bánki: i.m. 15. o.

⁶⁸ Vannak, akik határozottan így vélik, pl. Jann, Rosemary: *Sherlock Holmes Codes the Social Body*, 686. o. In *ELH Vol. 57, No. 3, 1990, 685-708. o.*

következtetését példának venni, melyben gondolkodásának egyes jellemzői megmutatkoznak. *A magányos biciklista* ügyében a detektív gyorsan megállapítja új ügyfelükről, Miss Violet Smithről, hogy zenével foglalkozik. A következtetés két megfigyelt körülményen nyugodott. A lánynak spatulás (dobverő) ujjvégei voltak és arcán a "spiritualitás" nyomai látszottak. Ez utóbbi azért volt fontos Holmes számára, mert a spatulás ujjvégek önmagukban utalhattak volna arra is, hogy az illető gépíró.⁶⁹

Ez a következtetés – mellyel sokadszorra is kivívta Watson csodálatát – első pillantásra is több problémát tükröz. (i) A következtetés egyik, a spiritualításra utaló premisszája teljesen szubjektív. Nem is lehetne megfigyelésnek nevezni, legfeljebb benyomásnak. Azt sem tudjuk meg, hogy melyek lennének a spiritualitás jelei egy arcon. (ii) Nem tudjuk azt sem, hogy egy gépíró kisasszonynak miért ne tükröződhetne spiritualitás az arcán, és ez miért a zenészek kiváltsága. (iii) A spatulás ujjvég nem feltétlenül foglalkozáshoz kötött, számos betegség is okozhatja. (Doyle-nak, orvosként talán lehettek ilyen ismeretei.) (iv) Nem látni, honnan veszi Holmes, hogy spatulás ujjvégei csak a gépíróknak és a zenészeknek lehet – ha már foglalkozáshoz köti ennek kialakulását. (A fonákját nézve is problémás a feltevés: mi támasztja alá, hogy általában a zenészeknek és a gépíróknak spatulás ujjvégük lenne?) E problémákból kiindulva fogalmazok meg néhány kétséget a mesterdetektív következtetései alaposága tekintetében.

III.1. Kevéssé valószínű következtetések, és találgatások

A kék karbunkulusban Holmes kifejti, hogy némely következtetése határozott (biztos benne), némely csak erősen valószínű.⁷⁰ Ezt objektívabb szemszögből úgy kell módosítani, hogy következtetései legnagyobb része valószínűségi alapú (nem implikál bizonyosságot), és számos következtetését lehet kevéssé valószínűnek minősíteni.

A magányos biciklista ügyéből vett fenti következtetésnek olyan hibás a logikája, hogy világosan látszik, a detektív egyszerűen csak találgatott. A történetből kicsit kilépve látható, igen kicsi a valószínűsége annak, hogy a megjelenő ismeretlen, spatulás ujjú hölgy éppenséggel zenész lenne. Hiába állítja a detektív, hogy ő sohasem találgat, valójában több alkalommal megfigyelhető, a következtetései még valószínűségi alapon sem állnak meg. *A sátán kutyájában* már Mortimer doktor is azt róta fel neki egy probléma kapcsán, hogy csak találgat.⁷¹ Miért van mégis mindig igaza? Mert az író – már a megoldást szem előtt tartva – úgy alakítja a cselekményt, hogy igaza legyen. Legegyszerűbb, ha az érintett személy elismeri a következtetés igazságát. A példánkban Miss Violet Smith rögtön közölte is, hogy ő valóban zenét oktat. Az író ilyen eszközzel igazolja a logikailag rossz, alaptalan következtetések helyességét. Hogy is kiált fel egyszer Holmes? "Az érvelésem semmi esetre sem lehetett hamis. Ez lehetetlen!"⁷²

Találni más esetet is, amikor a következtetés döbbenetesen alaptalan. *A kék karbunkulusban* a detektív egy talált kalap alapján megállapítja, hogy ismeretlen tulajdonosa intellektuális, művelt ember. Természetesen Watson rögtön rákérdez a dologra:

"– ...honnan vonta le azt a következtetést, hogy ennek az embernek van intellektusa?"

Válaszként Holmes a fejébe csapta a kalapot. Az leszaladt a homlokán, és megállapodott az ornyergén.

– Ez térfogat kérdése – mondta. – Egy ilyen nagy koponyában kell, hogy legyen valami."⁷³

⁶⁹ *The Adventure of the Solitary Cyclist*, Complete Stories, 599-600. o.

⁷⁰ *The Adventure of the Blue Carbuncle*, Complete Stories, 203. o.

⁷¹ *The Hound of the Baskervilles*, Complete Stories, 468. o.

⁷² *A Study in Scarlet*, Complete Stories, 35. o.

⁷³ *The Adventure of the Blue Carbuncle*, Complete Stories, 203. o. (ford. BL).

Miután az olvasó meggyőződik, hogy nem viccelődésről van szó, rájön, ismét találgatással áll szemben, aminek sok alapja nincs. A találgatás természetesen nem rossz. A hipotézisek felállítása bizonyos mértékig találgatás, különösen akkor, ha konkuráló magyarázatokkal is számolni kell. Egy bűntény, egy tudományos probléma megoldásánál vagy szokatlan tények magyarázatánál az intuíciónak, a képzeletnek, a találgatásnak megvan a maga szerepe. Sőt ez is elvezethet az igazsághoz, ahogy nagy ritkán Holmes is elismeri: a képzelet az igazság anyja – mondja egy helyütt.⁷⁴

Ez rendben is lenne, csak mindez nem logika, hanem racionálisan nem magyarázható megérzés, amit aligha elfogadható logikai következtetésként eladni. A racionalitás mítoszát növeli, amikor a detektív rendszerint határozottan közli Watsonnal az ilyen találgatásokon alapuló véleményét is, mintha szilárd logikával jutott volna el addig. Kevés az alkalom, amikor úgy kezdi a mondandóját, hogy "megkockáztatom azt a véleményt, ..." ⁷⁵

A következtetések valószínűségét nem mindig egyszerű mérlegelni. Állandó kérdés, hogy milyen más, versengő magyarázat lehet egy-egy következtetéssel szemben. Ehhez sokszor ismerni kellene a korabeli körülményeket, az akkori életvitelt. Az összefüggések mindig a konkrét társadalom valósága mögött bújnak meg.⁷⁶ Az előbbi példához kapcsolódva, *A két karbunkulusban* Holmes azt is megállapította a kalap tulajdonosáról, hogy előrelátó ember, mert a kalapjára külön rendelt kalaptartó gumipántot (és ennek rögzítésére kialakították a kalapon a helyet), nehogy lefújja a szél a fejről.⁷⁷ Az azért rögtön látható, Angliában nem kell különösebb előrelátás ahhoz, hogy számítsunk szélre, és arra, hogy az belekapaszkodik a kalapba. Más magyarázatokhoz már kellene a korabeli körülmények ismerete: esetleg a kalapot a felesége rendelte (megengedték a szokások?); a kalapot ajándékba kapta (szokás volt kalapot ajándékozni?); kivételesen a kalapot már a kalaptartó pánttal együtt árulták (előfordulhatott ilyesmi az akkori kereskedelemben?), hányan hordtak kalapot kalaptartó pánttal, stb. Még ezen ismeretlen tényezők mellett is, aligha lehet egy emberi jellemvonásra (előrelátás) kellő alappal következtetni ebből az egy tényezőből. Nem is szólva arról, hogy a körülmények inkább más jellemvonásra utalnak az előrelátás helyett, például az óvatosságra.

A későbbiekben egy-két példa még ugyancsak azt támasztja alá, hogy a Holmes történetekben a következtetések időnként igencsak ingatagok, relevanciájuk alacsony, induktív erejük gyenge. Az olvasó ezeken rendszerint átsiklik, mert tovább viszi a cselekmény sodrása, megtévesztik a detektív kategorikus kijelentései és Watson doktor állandó hivatkozása barátja szilárd logikájára – vagyis a "nagyszerűen megalkotott Doyle-i narráció".⁷⁸

III.2. Szubjektív kiindulópontok versus a következtetés racionalitása

Korábban már utaltam a Holmes történetekben a következtetések elemi formájára, mely jellemzően (de nem kizárólag) a következőképpen fest: van egy konkrét megfigyelt tény (P_{KM}) + általánosabb tapasztalati tétel (P_{AT}) + konkrét valószínűségi következmény (K_K), a megfigyelt adat magyarázataként.

Nemcsak a következtetések relevanciájával, hanem Holmes premisszáival (P_{KM}), a következtetések kiindulópontjával is baj van időnként. A szubjektív, és ennek következtében

⁷⁴ *The Valley of Fear*, Complete Stories, 882; a képzelet értékét kiemeli egy másik helyen is, *The Adventure of Silver Blaze*, Complete Stories, 330. o.

⁷⁵ *A Study in Scarlet*, Complete Stories, 62. o.

⁷⁶ Bánki: i.m. 110. o.

⁷⁷ *The Adventure of the Blue Carbuncle*, Complete Stories, 203. o.

⁷⁸ K. Horváth: i.m. 104. o.

szilárd alapot nem nyújtó kiindulópont nem ritka a detektív következtetéseinél. Meggyőződéssel állítja, hogy például az arckifejezés is elárulhatja a személy hivatását.⁷⁹ Így nem csoda, hogy a spiritulitás Miss Smith arcán konkluzív volt számára. *A norwoodi esetben* a detektív abból következtetett arra, hogy a házvezetőnő, Mrs. Lexington eltitkol valamit, mert "Volt egyfajta dacos ellenszegülés a szemeiben, mely csak bűnös tudattal jár együtt."⁸⁰

Az ilyen benyomások több alkalommal támasztják alá Holmes elképzelését valaki bűnösségére nézve. Például a kegyetlenül kékszemű, vad, előreugró orrú, és fenyegetően barázdált homlokú Moran ezredes, Moriarty egyik vezére (aki Holmes következtetése szerint megölte Ronald Adairt) "bűnös arccal fordult felénk".⁸¹ Jonas Oldacre-nek, aki megrendezte saját tettét halálát, hogy mást keverjen bajba, visszataszító arca volt, bűnös, gonosz és rosszindulatú – ravasz, világosszürke szemekkel és fehér szempillákkal.⁸² Ezután elképzelhető lett volna olyan végkifejlet, hogy nem ők az adott történet feketebárányai?

Egy-egy szereplő kinézetének értelmezgetése más irányban is szolgálhatja valamilyen hipotézis megalapozását. *A Thor-híd rejtélyében* Miss Grace Dunbar külseje már az első komoly érv volt amellest a feltevés mellett, hogy minden ellene szóló bizonyíték dacára ő ártatlan lesz a végén, és az ügy megoldását más irányban kell keresni. Ártatlanságának hipotézisét már a megjelenése megalapozta, és ez aztán nagyban befolyásolta Holmes és Watson nyomozásának irányát: "Azt az erős, nyílt és mégis érzékeny arcot nézve, az ember érezte, hogy még akkor is, ha a hölgy képes lenne valamilyen heves cselekedetre, volt egy olyan veleszületett nemesség a jellemében, amelynél fogva mindig a jóság irányában törekedne. Barna volt, magas, nemes alakkal és határozott megjelenéssel, de sötét szemeiben ott tükröződött az üldözött lény könyörgő, tehetetlen pillantása, aki érzi a hálót maga körül, de nem látja a kiutat. Most, amikor tudatában volt híres barátom jelenlétének és segítségének, egy kis szín futott szét halvány arcán, és a remény fénye ragyogni kezdett a tekintetén, mellyel felénk fordult."⁸³

Sherlock Holmes művészete valóban olyan "személytelen dolog", ahogy olvashatjuk *A vérbükkös tanya* című novellában?⁸⁴ És különösképpen, milyen messze járunk az "egzakt tudománytól"? A fentiekkel, mint pusztán irodalmi leírással szemben legfeljebb stilisztikai kifogásokat emelhetnénk, de amint egy következtetés megalapozását szolgálják, már nyelvi-logikai problémák mutatkoznak. Egy barázdált homlok mitől lesz fenyegető, egy emberi alak mitől lesz nemes, és honnan látszik valaki jellemében a "veleszületett nemesség" néhány perces beszélgetést követően? Egyes tények impresszionális, érzelmi értelmezése és ezen értelmezések premisszaként való használata aligha a racionális és objektív érvelést alapozza meg – még akkor sem, ha az író kegye folytán a hipotézis igaznak bizonyul.

III.3. Premisszaként szereplő kétes, általánosabb tételek

A magányos biciklistával kapcsolatos következtetés logikai szerkezete két konkrét adatot köt össze: (i) a spatulás ujjú Miss Smith arcán spiritualitás tükröződik (P_{KM}); (ii) Miss Smith zenész (K_K). Mivel itt retrospektív oksági következtetésről van szó, az (i) alatti adat okozat, de egyben logikai előzmény, míg a (ii) alatti adat ok (az adott foglalkozás gyakorlása oka például a spatulás ujjvégnek), és egyben logikai következmény. Egy következtetés keretében két konkrét, független adat összekötéséhez kell valami, ami összekapcsolja őket. Ez

⁷⁹ *A Study in Scarlet*, Complete Stories, 17. o.

⁸⁰ *The Norwood Builder*, Complete Stories, 577. o.

⁸¹ *The Empty House*, Complete Stories, 563. o.

⁸² *The Norwood Builder*, Complete Stories, 580. o.

⁸³ *The Problem of the Thor Bridge*, Complete Stories, 991-992. o. (ford. BL)

⁸⁴ *The Adventure of the Copper Beeches*, Complete Stories, 272. o.

jellemzően egy általánosabb kijelentés, tétel szokott lenni, ami szabályt, tapasztalatot tükröz (P_{AT}). Ez az általános tétel többféle módon is megfogalmazható, leírható. A példánknál valahogy úgy hangzik, hogy a zenészeknek mindig/általában/nagy részben spatulás az ujjuk, és arcukon spiritualitás tükröződik. Ez vagy igaz, vagy nem, de ez a kijelentés (mint tapasztalati általánosítás) köti össze, hozza összefüggésbe a következtetés kereteibe foglalt két konkrét adatot (P_{KM} és K_{K}). Ebből még nem következik feltétlenül az, hogy Miss Smith zenész (nem deduktív a következtetés), de valamilyen valószínűsége van. A valószínűség mértéke részben a kapocsként működő általánosabb tételtől függ.

A Holmes történetekben a következtetés jellemzően horizontális: két végpontját tekintve, konkrét adatoktól halad konkrét adatok felé. Az ezeket összekapcsoló általánosabb kijelentések sokszor rejtve vagy észrevétlenek maradhatnak. A következtetések alapossága tekintetében döntő kérdés, hogy kapcsolatot létrehozó általánosabb tételek milyen minőségűek, mik a forrásaik. Általánosságban nehéz tipizálni az ilyen, a következtetések kötőanyagául szolgáló általánosabb kijelentéseket. Négy csoportjuk azonban észrevehetően elválik egymástól.⁸⁵

- matematikai, logikai, vagy ezen alapuló igazságok (helyes következtetéssel bizonyossághoz vezethetnek);
- tudományos törvényszerűségek vagy általánosabb tudományos tapasztalatok (helyes következtetéssel a bizonyosság határán fekvő vagy erősen valószínű következtetésekhez vezetnek);
- egy-egy szűkebb-tágabb emberi közösségben, kollektív tapasztalat alapján elfogadott hétköznapi általánosítások (változó erősségű valószínűséget alapozhatnak meg);
- személyes tapasztalat alapján, korlátozott érvényű általánosítások (esetleges valószínűséggel).

A Holmes történetekben felbukkanó következtetéseknél az első két csoportnak szinte semmilyen közvetlen szerepe nincs. A matematikai, logikai igazságoknak tárgyuknál fogva nincs közvetlen, legfeljebb járulékos szerepe. Ami a tudományos törvényszerűségeket illeti, ezek – ahogy láttuk – nem játszanak észrevehető szerepet az esetek megoldásához vezető következtetésekben.⁸⁶ A következtetések alapjai jellemzően vagy a detektív személyes tapasztalatából sűrűsödő általánosítások, vagy a korabeli angol társadalom kisebb-nagyobb közösségeiben elfogadott általánosítások lesznek (hétköznapi szokások, bölcsességek, előítéletek, társadalmi szabályok, stb.). Ahogy Holmes meg is jegyezte, az ő mestersége csak "*rendszerbe foglalt józan ész*".⁸⁷

A sátán kutyája című történetben egy névtelen levelet a *The Times* újság betűiből állítottak össze. Annak alapján, hogy ez az újság "a magasan képzett embereken kívül ritkán fordul meg más kezeiben", Holmes levonta a következtetést, a levelet magasan képzett ember állította össze (aki egyébként el akarta hitetni magáról, hogy nem az).⁸⁸ A következtetés kötőanyaga az idézőjelben szereplő általánosabb tétel. Az nyilván kollektív tapasztalat volt, hogy a *Times*-t a műveltebb réteg *olvassa*, de itt nem erről van szó. A kijelentés szerint másnak *a kezeiben sem fordul meg az újság*, ami már a detektív személyes általánosításának minősíthető. E kijelentés igazságtartalmát nehéz megbecsülni. Ismerni kellene a korabeli

⁸⁵ Ez az osztályozás csak orientál, nincsenek éles határai. Az egyes csoportokba besorolt tételek egybe is eshetnek, míg lehetnek általános kijelentések, melyek besorolása vitatható lehet.

⁸⁶ Ez nem azt jelenti, hogy Holmes ne lett volna jártas bizonyos tudományokban, és ne őrzött volna óriási tudást az elméjében. A háttérben ez hozzájárult ahhoz, hogy értő módon elemezzon egy kéziratot vagy felismerje, Anglia mely részéről származott egy sárdarab és egy tetoválás éppenséggel Kinában készült. Azonban a következtetéseiben nem jelennek meg általánosabb tudományos tételek.

⁸⁷ *The Adventure of the Blanched Soldier*, Complete Stories, 1082. o.

⁸⁸ *The Hound of the Baskervilles*, Complete Stories, 467. o.

angol életformát, életvitelt, és felmérni azokat a helyzeteket, amikor egy nem magasan képzett ember úgy juthatott az újsághoz, hogy azt gyanúfeltétel nélkül szétdarabolhatta egy névtelen levélhez.

Az induktív következtetések minősége nagyban függ az ilyen, előzetes tudást, meggyőződést, véleményt, tapasztalatot tükröző, általánosabb tételektől, mint logikai előzményektől (P_{ÁT}). Ezek között sok egyszerű kijelentés van, melyek mindennapi szabályokat, bölcsességeket, okosságokat tükröznek – például: akinek agyafűrt emberrel van dolga, annak óvatosnak kell lennie.⁸⁹ Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a Holmes történeteket, akkor azt láthatjuk, hogy a detektív esetenként igen kétése általánosításokat használ, melyek forrása legtöbbször nem is derül ki. Ennek szemléltetésére felsorolok néhány példát, melyek egyes ügyekben általánosabb tételként részét képezték valamilyen következtetésnek:

- ha valaki fel-alá járkál a járdán, az szerelmi ügyet jelent;⁹⁰
- a jólétben élő, sodródó, független nő - bár legtöbbször ártalmatlan - de kikerülhetetlenül ösztönzi a bűnt másokban;⁹¹
- a vérmes, természetes, pirospozsgás emberekénél a leggyakoribb az orrvérzés;⁹²
- előrelátó az a férfi, aki a kalapjára külön rendel a szél ellen kalaptartó pántot;⁹³
- egy spanyol nő nem hagy súlyos következmény nélkül olyan sértést, hogy a férje közli vele, mást szeret;⁹⁴
- a gyereket tanulmányozva megérthetjük a szülő viselkedését, jellemét;⁹⁵
- ha valaki a falra ír, ösztönösen szemmagasságban fog írni;⁹⁶
- a férfinak, aki nagy átmérőjű kalapot hord, van intellektusa;⁹⁷
- ha egy nő azt hiszi, hogy a háza lángokban áll, ösztönösen ahhoz a dologhoz rohan, melyet a leg többre értékelt.⁹⁸
- az egyén életfolyama tükrözi családfájának egész történetét és fordulóit oly módon, hogy benne összegződik családjának múltja;⁹⁹
- a bűnöző hajlam öröklődik;¹⁰⁰
- ha egy fiatal, egyébként rendesen öltözött hölgy felemás, félig begombolt cipőben jön otthonról el, akkor nagyon siet;¹⁰¹
- a szállodákban a tintásüvegben általában kevés a tinta és a tollak elhanyagolt állapotban vannak;¹⁰²
- a nők indítékai kifürkészhetetlenek;¹⁰³
- a jellemes emberek hosszúszerű betűi mindig megkülönböztethetőek, bármilyen olvashatatlanul írjanak;¹⁰⁴

⁸⁹ *The Adventure of the Copper Beeches*, Complete Stories, 284. o. (Erre a tételre például már építhető valódi és értelmes deduktív következtetés.)

⁹⁰ *A Case of Identity*, Complete Stories, 148. o.

⁹¹ *The Disappearance of Lady Frances Carfax*, Complete Stories, 816. o.

⁹² *A Study in Scarlet*, Complete Stories, 62. o.

⁹³ *The Adventure of the Blue Carbuncle*, Complete Stories, 203. o.

⁹⁴ *The Hound of the Baskervilles*, Complete Stories, 551. o.

⁹⁵ *The Adventure of the Copper Beeches*, Complete Stories, 284. o.

⁹⁶ *A Study in Scarlet*, Complete Stories, 23-24. o.

⁹⁷ *The Adventure of the Blue Carbuncle*, Complete Stories, 203. o.

⁹⁸ *A Scandal in Bohemia*, Complete Stories, 128. o.

⁹⁹ *The Adventure of the Empty House*, Complete Stories, 566. o.

¹⁰⁰ *The Adventure of the Final Problem*, Complete Stories, 436. o.

¹⁰¹ *A Case of Identity*, Complete Stories, 153. o.

¹⁰² *The Hound of the Baskervilles*, Complete Stories, 468. o.

¹⁰³ *The Adventure of the Second Stain*, Complete Stories, 733. o.

- ha valaki egyre hosszabbakat lép, az arra utal, hogy egyre izgatottabb lesz;¹⁰⁵
- a feleség elvesztette a szeretetét azon férj iránt, akit kienged az utcára hetek óta le nem kefélt kalapban;¹⁰⁶
- egy ember életkora megállapítható a kézírásából, de a rossz egészség és a fizikai gyengeség olyan írásképet ad, mint az öregeké;¹⁰⁷
- ha egy hihetetlen, groteszk ügyben kell tanácsot kérnie, egyetlen nő sem küldene táviratot, hanem személyesen jönne;¹⁰⁸
- aki sokat verítékezik, nincs jó edzettségi állapotban.¹⁰⁹

Talán a felsorolás ad egyfajta keresztmetszetet, hogy Holmes a következtetéseit jellemzően milyen általánosításokra alapozza. Ki-ki megítélheti, ezek milyen valószínűséggel bírnak. Nyilván vannak olyanok, melyeknek a valószínűsége igen gyenge. Azonban egy következtetésben premisszaként (P_{ÁT}) nagyban meghatározzák a következmény valószínűségét is.

III.4. A premisszák néha hihetetlen előzetes tudást (képességeket) tükröznek

A következtetések minősége függ attól, hogy a detektív milyen előzetes tudást tud mozgósítani. Holmes jól tudta ezt. Óriási mennyiségű ismeretet halmozott fel részben elméjében, részben híres kartotékrendszerében. Állandóan kartotékkolt, és használta is a kartotékrendszerét: például utánanézni Irene Adler élettörténetének,¹¹⁰ vagy a megoldandó problémához hasonló európai bűnügyeknek,¹¹¹ megnézni Moriarty professzor és Sebastian Moran életrajzát,¹¹² felidézni saját régebbi ügyeit.¹¹³ Jelszava: "Hogy emlékezz rá – kartotékkold."¹¹⁴ Kétségtelen, élvezte volna a számítógépes korszakot. Mindez rendben van, de Holmes egyes következtetéseinél olyan hihetetlen, homályos forrású ismeretet (esetleg képességeket) használ, mely illuzórikussá teszi a következtetést. Néhány példát érdemes kiemelni.

Manapság az igazságügyi geológiának egyre nagyobb szerepe van, hiszen a tömegspektrométer korábban esetenként jól azonosítható, hogy egy bűncselekménnyel kapcsolatba hozható idegen kő-, föld- vagy más anyagmaradvány honnan származott. Conan Doyle korában ez még csak emberfeletti mutatóval sikerülhetett. Sherlock Holmes erre képes volt. *Az öt narancsmagban* Holmes felismeri, hogy látogatója, John Openshaw cipőorrán lévő sár Anglia délnyugati részén előforduló földből való, mely "jól megkülönböztethető" mészköves agyag, tehát a látogató arról a vidékről érkezett.¹¹⁵ A földmaradvány felismerése egy pillantással hihetetlen bravúrnak tűnik, és az erre épített következtetés nyilván Holmes mágikus képességeinek bemutatására szolgált. Ezt azonban rögtön le is rontja a következtetéssel kapcsolatos súlyos probléma. Az még hagyján, hogy Horsham, ahonnan az ember érkezett, még Londonhoz képest is Dél-Angliában van, és nem

¹⁰⁴ *The Sign of Four*, Complete Stories, 69. o.

¹⁰⁵ *A Study in Scarlet*, Complete Stories, 24. o.

¹⁰⁶ *The Adventure of the Blue Carbuncle*, Complete Stories, 204. o.

¹⁰⁷ *The Adventure of the Reigate Squire*, Complete Stories, 374. o.

¹⁰⁸ *The Adventure of Wisteria Lodge*, Complete Stories, 745. o.

¹⁰⁹ *The Adventure of the Blue Carbuncle*, Complete Stories, 204. o.

¹¹⁰ *A Scandal in Bohemia*, Complete Stories, 121-122. o.

¹¹¹ *A Case of Identity*, Complete Stories, 153. o.

¹¹² *The Adventure of the Empty House*, Complete Stories, 565. o.

¹¹³ *The Adventure of the Sussex Vampire*, Complete Stories, 1016. o.

¹¹⁴ *The Adventure of the Six Napoleons*, Complete Stories, 661. o.

¹¹⁵ *The Five Orange Pips*, Complete Stories, 176. o.

délnyugaton. Viszont érdekes módon olyan jól megőrizte a horshami földet a lábbelijén a körülbelül 60 km-es út alatt, hogy Holmes azt még fel tudta ismerni. Különösen úgy, hogy Londonban már szakadt az eső, minden csupa víz volt, és úgy kellett a vendég esőkabátját és ernyőjét megszáritani a Baker Street-i lakásban.

A Holmes gyakorlati geológiai ismereteire épített másik ilyen eset sem igazán lett hibátlan. *A négyek jelében* a detektív a Watson doktor cipőjére ragadt kis vöröses sárfoltról állapította meg, hogy az csakis abból a földből eredhet, mely a Wigmore Street-i postahivatal előtti járdabontásból került a felszínre, ugyanis a környéken nincs máshol ilyen jellegzetes föld.¹¹⁶ Mindez átfog egy észleleti ítéletet (felismerés) és egy következtetést. Az észleleti ítélet úgy szól, hogy a doktor cipőjén lévő földmaradvány teljesen olyan, mint a föld a Wigmore Street-i postánál. A következtetésnél bejön az általánosabb premissza (P_{ÁT}: a környéken csak a Wigmore Street-i postánál van ilyen sajátosan vöröses árnyalatú föld). Ezzel kizárja, hogy a földmaradvány máshonnan származhatott, azaz a doktor cipőjére csak a postánál kerülhetett. (Ehhez még kell néhány apróbb feltétel, de ezt mellőzöm.)

Természetesen az egyik hihetetlen elem, hogy a detektív egy kis sárfoltot rögtön tudott azonosítani, és párhuzamba vonni a Wigmore Street-tel. Ehhez az is kellett, hogy korábban ő is járjon ott, és a fejébe vésse a talaj színét, de erről hallgat az író. Továbbá, a doktor délelőtt járt a postán, míg a beszélgetésük délután zajlott. Ennyi idő alatt az egyébként pedáns Watson – aki közben meg is ebédelt – nem vette észre a cipő felső részén (rüsztjén) lévő foltot, tehát az valóban kicsi lehetett. A másik hihetetlen elem az általánosabb tételnél mutatkozik: honnan tudta Holmes, hogy a környéken sehol nincs olyan talaj, mint a Wigmore Street-en. Ez merész feltevés, és kiterjedt geológiai kutatásokat feltételezne London közepén. Arról nincs szó, hogy ilyet végzett volna.

Holmes emlékezete egyébként is káprázatos volt. *A mérnök hüvelykujja* című történetben világosan emlékezett arra, hogy egy évvel azelőtt az újságokban megjelent egy közlemény, mely szerint eltűnt egy Hayling nevű hidraulikus mérnök.¹¹⁷ A már előbb szóba hozott, Sir Henry Baskerville-nek küldött, újságból kivágott szavakat tartalmazó névtelen levelet vizsgálva (*A sátán kutyája*), Holmesnak feltűnt, hogy a levélben szereplő szavak (egy szó kivételével) szerepeltek egy gazdasági cikkben, ami az előző napi Times-ban jelent meg. Az újságot átfutva egy pillantásra azonosított hat szót és két szópárt amit ebből a cikkből vághattak ki.¹¹⁸

A Holmes történetek egyik legérthetlenebb következtetésével *A Boscombe-völgyi rejtélyben* találkozunk. Egy McCarthy nevezetű embernek egy ismeretlennel találkája volt, és ennek során megölték. A fia is a környéken tartózkodott, és hallotta, hogy az apja az ismeretlent "kúii" hangzású kiáltással hívta, mely Ausztráliában használatos. Mikor odaért a tett helyszínére, a haldokló apa érthetetlen szavakat motyogott, melyből egyetlen szót vagy szótöredéket lehetett kivenni. Ez úgy hangzott, hogy "a rat" (egy patkány). Nem volt ördögösség kideríteni a kiáltásból azt, hogy a gyilkos (az áldozathoz hasonlóan) járhatott és ismerős volt Ausztráliában. Mikor Watson rákérdezett a meggyilkolt által kimondott utolsó szóra, Holmes elővette Ausztrália térképét (melyet külön megrendelt), és rámutatott egy Ballarat nevű helysége Victoria tartományban. Nagy határozottsággal kijelentette, hogy a haldokló férfi ezt akarta kimondani, és ezzel egy innen származó emberre utalhatott. Ettől kezdve a nyomozás egy Ballaratból származó emberre irányult.¹¹⁹

Teljesen homályos, Holmes honnan vette, hogy földrajzi névről volt szó, és a haldokló nem egy személynevet akart közölni, vagy valóban patkányra, esetleg bármi másra utalt. A következtetés – mely szerint egy földrajzi nevet kell keresni – teljesen megalapozatlan, sőt

¹¹⁶ *The Sign of Four*, Complete Stories, 66. o.

¹¹⁷ *The Adventure of Engineer's Thumb*, Complete Stories, 240. o.

¹¹⁸ *The Hound of the Baskervilles*, Complete Stories, 466-467; a hiányzó szót (moor) kézzel írták be a levélbe.

¹¹⁹ *The Boscombe Valley Mystery*, Complete Stories, 171. o.

érthetetlen. Ráadásul, még ha földrajzi névről volt is szó, az ausztrál Victoria tartományban Ballarat mellett *Ararat* és *Wangaratta* települések is léteznek (mindkettőnek volt a 19. században aranybányászata). Erre is utalhatott az "a rat" szótöredék. Így az sem érthető, a detektív miért éppen Ballaratot szemelte ki. Kevés ilyen logikai bakugrással találkozni a Holmes történetekben. Itt még megérzésre sem lehet hivatkozni, bár Holmesnak talán lehetett olyan előzetes ismerete az ügyben, amit az író elfelejtett az olvasóval közölni.

A Holmes történetek gerince a racionalitás. Ez érthető, hiszen az olvasót egy klasszikus, a rejtélyt középpontba helyező kriminél, a detektív logikája érdekli és nem a megérzései, intuíciója.¹²⁰ De kissé alaposabb olvasás után kiderül, a történetek racionalitása részben csak mítosz. Ennek köde azonban gyakran nem tudja eltakarni az előbukkanó gyenge érveléseket. Marcel Berlins, a *The Times* neves kritikusa, kommentátora a következő – sokak szemében eretnek – gondolatokat írta: "Nézzünk szembe azzal, hogy Sherlock Holmes nem volt nagyon jó. Nyomozási módszerei a tudománytalantól a nevetségesig terjedtek. Leghíresebb következtetései, melyeket egy személy életéről, néhány perces megfigyelés után tett, nem állnak ki egy futó vizsgálatot sem."¹²¹ A vélemény ugyan túlzó, de a fentiekből kiderül, hogy a mesterdetektív következtetései korántsem álltak olyan szilárd alapon, ahogy azt Watson doktor csodálatot tükröző megjegyzéseiből gondolnánk.

¹²⁰ Miklós: i.m. 40. o.; hasonlóan Benyovszky: i.m. 123. o.

¹²¹ *The Times*, June 30, 2001; idézi Thornewill, Sue: Forgotten Fingerprints? 1. o., In INTERfaces No. 27, July - September 2001, 1-2. o. (ford. BL); https://www.csofs.org/write/MediaUploads/Publications/Interfaces/Interfaces_27_2001_-_Jul_to_Sep.pdf (2019.02.05.)